

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ ƏVƏZLİKLƏRİN SINTAKTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Giriş. Azərbaycan dilində digər əsas nitq hissələrində olduğu kimi əvəzliyin də özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Bu nitq hissəsinin spesifik cəhətlərindən ən diqqətçəkəni onun bütün əsas nitq hissələrini, hətta əvəzliyin özünü də əvəz etməsidir. Bu zaman əvəzlilər əvəz etdiyi nitq hissələrinə aid əksər xüsusiyyətləri daşısa da, bəzi leksik və qrammatik cəhətləri ehtiva edə bilər. Yəni ki şəxs əvəzliləri əgər ismi əvəz edərsə, onlar hallanacaq, cümlədə ismin sintaktik vəzifələrində işlənəcək, lakin mənsubiyyətə görə dəyişməyəcək, şəxs şəkli qəbul etsə də, şəxslər üzrə dəyişməyəcək, cəmlənmə məsələsi də tam isim kimi olmayacaq. Sual əvəzliləri isə əvəz etdiyi nitq hissəsinin qrammatik xüsusiyyətlərinə uyğun işləyə bilər.

Q.Kazimov yazır: "Əvəzlilər leksik-qrammatik seçiyəsinə, morfoloji xüsusiyyətlərinə, sintaktik vəzifəsinə görə fərqlənən orijinal bir kateqoriya, xüsusi bir söz qrupudur. ...Əvəzlik öz mənasını yalnız cümlə içərisində, başqa sözlərlə əlaqədə tapa bilər. Təklidə götürüldükdə konkret olaraq heç bir mənə ifadə etmir" (3, s. 135). Göründüyü kimi, əvəzlilər sintaktik mövqə kəsb etmədən, cümlədə funksionalaşmadan nə mənə kəsb etdiyi anlaşılmır. Buna görə də onun sintaktik-qrammatik mahiyyətinə nəzər salmaq məsələni daha da aktuallaşdırır.

Qeyd edək ki, əvəzlilərin dilə qrammatik funksiyaları müxtəlifdir, əhatəlidir. Belə ki, onlar söz birləşmələri, sadə və mürəkkəb cümlələrin formalaşmasında, mürəkkəb sintaktik bütövlərin, mətnlərin qurulmasında, cümlə daxili qrammatik əlaqələnmələrdə mühüm funksionallığa malikdir. Məsələn, Azərbaycan dilində budaq cümlənin baş cümləyə bağlanması da əvəzlilər əhəmiyyətli yer tutur. Hətta onlar həm də budaq cümlənin növbəti müəyyənləşməsində mühüm rol oyanır.

Vurğulanan məsələlər deməyə əsas verir ki, əvəzliyin dildəki sintaktik funksiyalarının araşdırılması aktualdır. **Əsas hissə.** Bir çox dillərdə olduğu kimi Azərbaycan dilində də əvəzlilər cümlə daxilində müxtəlif sintaktik funksiyalar yerinə yetirir. Azərbaycan dilində əvəzlilərin əsas sintaktik funksiyaları dedikdə onların əvəz etdikləri nitq hissələrinin sintaktik mövqeyində duraraq müvafiq cümlə üzvləri kimi çıxış etməsidir. İsmi əvəz edənlər mübtədə, təamamlıq və xəbər, sifəti əvəzləyənlər təyin və xəbər olur və s. Bununla bərabər, əvəzlilər cümlələrin qurulmasında və cümlə daxilində müxtəlif cümlə üzvləri arasındakı əlaqənin aydınlaşdırılmasında da həlledici rol oynayır. B.Xəlilov haqlı olaraq göstərir ki, "Əvəzlilərin lüğəvi mənası olur, cümlədə əvəz etdiyi nitq hissələrinin suallarına cavab verir, cümlə üzvü kimi mübtədə, xəbər, təyin, təamamlıq və zərflilik vəzifələrində çıxış edir. Bütün bu özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə əvəzlik müstəqil bir nitq hissəsi kimi qəbul olunur" (2, s. 139).

Qeyd edək ki, sintaktik prosədə əvəzlilərin iştirakı və funksionallığı heç də bütün növlər üzrə eyni deyildir. Belə ki, əvəzlilər ifadə etdiyi qrammatik mənalara uyğun olaraq bir neçə növə bölünür. Onların da hər biri cümlədə müxtəlif cümlə üzvü ola bilər və özünəməxsus sintaktik keyfiyyətlərə malik olurlar. Buna görə də əvəzliyin hər bir növünə və onların sintaktik xüsusiyyətlərinə ayrılıqda nəzər salmaq.

Şəxs əvəzlilərinin sintaktik xüsusiyyətləri. "Şəxs əvəzliləri dildə şəxs məfhumlarını heç bir konkretlik bildirmədən, heç bir şəxsin konkret adı çəkilmədən ümumi şəkildə ifadə etmək üçün işlədilən əvəzlilərdir" (1, s. 98). Şəxs əvəzliyi özünün xüsusiyyətlərinə görə isimlərə daha yaxındır və cümlədə onu (isimi) əvəz edir. Bu əvəzlilər sadə cümlədə mübtədə, xəbər, təamamlıq ola bilər. Şəxs əvəzliləri cümlənin baş üzvü olan mübtədə vəzifəsində daha çox işlənir. Birinci şəxsin təkini bildirən "mən", cəmini bildirən "biz" əvəzliyinin mübtədə vəzifəsində işlənməsinə daha çox rast gəlinir. Bu zaman şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunmuş mübtədə həm ismi, həm də feili xəbərlə əlaqələndirə bilər. Məs.: *Mən səni xəyli gözlədim, amma sən gəlmədin; Mən dərslərimi əla oxuyuram; Biz sizin gəlişinizə şad olduq* və s.

Şəxs əvəzliyinin I və II şəxsin təki və cəmi ilə ifadə olunan mübtədalar yalnız insan anlayışı bildirdiyinə görə kim sualına cavab verir, lakin III şəxsin təki və cəmini bildirən "o və onlar" əvəzliyi insan anlayışı bildirdikdə kim, digər varlıqları bildirdikdə nə sualına cavab verir.

Şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunan mübtədalar bəzən cümlədə buraxıla bilər. Bu zaman xəbərdə işlədilən şəxs şəkli mənsubiyyətə diqqət yetirilməlidir, şəxs şəkli mənsubiyyətə mübtədə əsaslıqla bərpə oluna bilər. Məs.: *Dərslərimi oxuyuram (mən). Yazımı yazırsın (biz). Düşməni susdurmuşuz, eşq olsun (siz)* və s.

Mübtədəsi şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunmuş əla cümlələr var ki, onda sintaktik situasiyaya görə şəxs əvəzliyinin işlədilməsi zəruridir. Yəni şəxs əvəzliyi ixtisar edilə bilməz. Bu daha çox I və II şəxsin tək və cəmində olur. Lakin eyni vəziyyətdə III şəxsə də aid ola bilər. Bu hallar aşağıdakılardır: 1. Şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunmuş mübtədə məntiqi vurğu ilə seçildikdə, digər üzvlərdən fərqləndirildikdə cümlədə mütləq işlədilməlidir. Bu onun aktuallaşmasına səbəb olur. Belə hallarda bəzən mübtədə inversiyaya uğrayır və öz yerini dəyişir. Bu tipli cümlələrə bədii mətlərdə daha çox rast gəlinir. *Sənin bu qəsdinə nə ad verim mən?* [8, s. 301]; 2. Şəxs əvəzliyindən sonra "ki" ədatı işləndikdə: *a) Mən ki inanıram sənin eşqinə* [8, s. 17]; *b) Sən ki ona heç vaxt pis olmamısan*; 3. Şəxs əvəzliyindən sonra bağlayıcılar işləndikdə: *a) Ey Arax, sənirsən, göz yaşını sən də* [8, s. 80]; *b) Mən də bu məsələdə günahkaram*; 4. Şəxs əvəzliyi mənsubiyyətə mübtədalarla paralel işləndikdə: *Bu işdə Adil də, Anar da, mən də çox əziyyət çəkmişik*; 5. Şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunmuş yarımqəbir cümlələrdə: *Kim qapını döyür? Mən*.

Bəzi hallarda birinci və ikinci şəxs əvəzlilərinin cəm forması kəmiyyət şəkli qəbul edir, mübtədə vəzifəsində çıxış edə bilər. Bu zaman "bizlər", "sizlər" sözləri məhdud şəxsləri və yaxud tam müəyyən hissəsinə bildirərək mübtədə vəzifəsində işlənir. Məs.: *Bizlər zəfərimizin canlı şahidləyirik; Sizlər Xocalı qətləmini törətmisiniz*

(mənfur düşmənimiz üçün) və s.

Şəxs əvəzliləri söz birləşməsinin tərkibində də mürəkkəb mübtədə kimi çıxış edə bilər. Məs.: *Bizim ordumuz qalib gəldi; Mənim nəmən sənin anana yun şal toxuyub; Onun fikirləri çox maraqlıdır* və s.

Şəxs əvəzlilərinin sintaktik vəzifələrindən biri də cümlədə ismi xəbər ola bilməkdir. Məs.: *Bu işin səbəbkarı mənəm; Qürurumuz bərpə edən onlardır (Şahidlərimiz üçün); Mükafatların hamısı sənidir* və s.

Şəxs əvəzliləri cümlənin ikinci dərəcəli üzvü vəzifəsində də işləyə bilər. Məs., müəyyən vasitəsiz təamamlıq bilirsən; *O səna haqiqəti deməlidir; Bizə kömək elə* [5, s. 349] və s.

Şəxs əvəzliləri yönütlük, yiyəlik, çıxışlıq halında eyni zamanda qoşmalarla işlənərək vasitəli təamamlıq vəzifəsi daşıya bilər. Bunlardan yerlik və çuxuqlıq halda olan şəxs əvəzliləri diqqəti daha çox cəlb edir. Çünki sintaktik situasiyadan, əlaqələndiyi sözdən asılı olaraq müxtəlif mənalara yaradır. Məs.: *Dostum dənən bizdə qaldı; Əmingil bu gün bizdə qalacaqlar; Sizdən gəlirəm; Bu gün xalamgil bizə gələcəklər* və s. Göründüyü kimi, bu zaman zərflik mövqeyində çıxış etmiş olur.

Şəxs əvəzliləri bəzi hallarda təyin mövqeyində də çıxış edə bilər. Bu zaman yiyəlik halda olan şəxs əvəzlilərdən biz və siz əvəzliyi özündən sonra mənsubiyyət şəkli qəbul etmir. Məs.: *Sizin universitetdən məktub gəlib; Bizim məktəb digərlərindən fəaliyyətinə görə fərqlənir* və s.

Təyin əvəzliləri. Təyini əvəzlilər cümlədə daha çox təyin vəzifəsində çıxış edir. Bu əvəzlilərdən öz təyin əvəzliyi cümlədə subyekti, obyektə əvəz etmək xüsusiyyətinə də malikdir. Məs.: *Bu öz işindir; Öz cəzandır; Özümü aldatma* və s.

Hər təyin əvəzliyi mənsubiyyət üzvlü sadə cümlələrdə işlənərək bölgü ifadə edir. Məs.: Bu acı xəbər hər tərəfə, hər kəndə, hər obaya yayılmışdı [5, s. 137]; *Zivərin hər sözü, hər hərəkəti mənə ideal görünür* [5, s. 152] və s.

Hər təyin əvəzliyi zaman anlayışlı sözlə birgə cümlədə işlənir. Məs.: Hər gecə şirin yuxular görərdi; Hər gün məktəbdə qalırdı və s.

Bütün təyin əvəzliyi cümlədə həm canlı, həm də cansız əşyaları təyin edir: Əslində, bütün insanlar xoşbəxt ola bilər; Bağçada bütün ağaclar sınımsdı.

Bütün təyin əvəzliyi sadə cümlədə mənsubiyyət üzvlərinin əvvəlində də gəlir. Məs.: Bütün hissələrimi, duyğularımı, həyatımı vətənimə həsr etmişəm və s.

İşarə əvəzliləri. İşarə əvəzliyinin cümlədə daşdığı vəzifələrdən ən mühümünü təyin olmaqdır, anıma bu əvəzlilər cümlənin digər üzvləri vəzifəsində də çıxış edə bilər. Təyin vəzifəsini yerinə yetirmək işarə əvəzliyinin özünə aid olan xüsusi vəzifəsidir. Cümlənin yerdə qalan üzvləri vəzifəsində çıxış etmək isə işarə əvəzliyinin ümumi funksiyasına aiddir.

İşarə əvəzliləri sadə cümlədə mübtədə vəzifəsində də çıxış edə bilər, bu zaman bir neçə hal özünü göstərir. Bunlar aşağıdakılardır: 1. Heç bir formal dəyişikliyə uğramadan mübtədə vəzifəsində çıxış edən bu işarə əvəzliyidir. Məs.: *Bu mənə çox xoş təsir bağışladı; Bu, qarabağı azad edən igidlərdir* və s.

Bu işarə əvəzliyi bəzən cəm şəkli qəbul etdikdən sonra da mübtədə vəzifəsində işləyə bilər: *Bunlar ermənin haqlı olduğunu heç vaxt sübut edə bilməzlər* və s. 2. Formal dəyişikliyə məruz qalaraq substantivləşdikdən sonra mübtədə vəzifəsində çıxış edə bilən işarə əvəzliləri: *elə, belə*. Bu əvəzlilər mənsubiyyət və kəmiyyət kateqoriyasına məxsus şəkli qəbul edərək mübtədə ola bilər. Elə+si, belə+si, elə+lər+si, belə+lər+si və s. Məs.: *Belələri sudan quru çıxır; Beləsi insan ola bilərmi?; Eləsinə bel bağlamaq olmaz; Eləsi adamı dər ayaqda qoyar* və s. 3. Mübtədə vəzifəsində çıxış edə bilməyən işarə əvəzliləri: *həmin və həməni*.

İşarə əvəzliyi cümlənin ismi xəbəri vəzifəsində çıxış edərək cümlənin mübtədəsi ilə əlaqələndir. Bu işarə əvəzliyi sadə cümlədə "budur" şəkli qəbul edir. Məs.: *Odur bu dünyada ən böyük əsər* [6, s. 180] və s.

Elə, belə işarə əvəzliləri sadə cümlənin ismi xəbəri kimi çıxış edə bilər. Bu sözlər xəbərlilik kateqoriyasının şəkli qəbul edən bütünlük şəxslər üzrə qəbul edir. Məs.: *Burada yaşayış belədir; - Bəli, əsl mənasında elədir* [6, s. 273] və s.

Bu, elə, belə işarə əvəzliləri müəyyən şəkli qəbul edərək bütünlük təamamlıq olur. Məs.: bunu, buna, bunda, bundan, eləsinə, beləsinə və s.

Elə, belə işarə əvəzliləri sadə cümlədə zərflilik vəzifəsində də çıxış edə bilər. Elə belə əvəzliləri heç bir mənə və formal dəyişikliyə məruz qalmadan təzi-hərəkət zərfliyi olur. Məs.: Sən belə danışma; Sən onun haqqında belə düşünmə; Sən məni bir də elə sirmə və s. Lakin *o, bu, həmin, haman* əvəzliləri təzi-hərəkət zərfliyi kimi işləyə bilməyə də, bu işarə əvəzliləri başqa sözlərlə birləşərək zərfliyin müxtəlif mənə növlərində çıxış edir. *O, bu işarə əvəzliyi təhar, sayaq, cür* sözləri ilə birləşdikdən sonra təzi-hərəkət zərfliyi kimi çıxış edir: *Bu cür danışmaq olmaz; Axı niyə suya gedəndə onlar bu cür bəzənib-dizənirlər?* [7, s. 292]; *2-ci və 3-cü eşelon da bu cür təslim oldu* [7, s. 319] və s.

O, bu işarə əvəzliləri yan, tərəf, üz sözləri ilə birləşdikdə yer zərfliyi vəzifəsində çıxış edə bilər. Məs.: *O yolu müəyyən gah o yana, gah da bu yana gedirdi; Bu (o) tərəfə getmək olmaz* və s.

O, bu işarə əvəzliyi səbəbdən sözü ilə birgə səbəb zərfliyi vəzifəsində çıxış edir. Məs.: *O səbəbdən bura gəlməmişdim; Bu səbəbdən ona heç kim inanmır* və s.

O, bu işarə əvəzliləri qədər sözü ilə birgə dərəcə zərfliyi vəzifəsində də çıxış edə bilər. Məs.: *Zeynəb əvvəllər ona (bu) qədər fikir verməzdi* [7, s. 207]; *Hələ o (bu) qədər ac qalmamışdıq* [5, s. 36] və s.

Sual əvəzliləri. Bu əvəzlilər əvəzləndiyi əsas nitq hissələrinin xüsusiyyətini daşıyır və müxtəlif cümlə üzvü olur. Bu əvəzlilər sadə cümlələrinin yaranmasında əsas yerlərdən birini tutur. Onlar daxil olduğu cümlədə ad

⁴⁴ Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müəllimi. aynur.baxshaliyeva@gmail.com

çəkilməyən şəxsi, əşya, əlaməti, miqdarı, hərəkəti müəyyən etmək üçün istifadə edilir. Baş cümləni budaq cümləyə bağlayan vasitə kimi çıxış edir. Sual əvəzliyinin vasitəsilə aydınlaşdırmaq istədiyimiz əşya, əlamət ancaq cavab cümləsində - dinləyənin nitqində ola bilər; məs.: - *Bu hadisəni kim törətdi? - Bunu Əli etdi* və s.

Kim, nə, hara, hansı sual əvəzliləri cəm şəkilçisi qəbul edir: *kimlər, nələr, hansılar, haralar* və s. Cəm şəkilçisi qəbul edən bu sual əvəzliləri ismin halları üzrə dəyişir: *kimlər, kimlərin, kimlərə, kimləri* və s. *Kim* və *nə* əvəzliləri mənsubiyyət şəkilçiləri də qəbul edir: *kimisi, nayı* və s.

Qeyd edək ki, *kim, nə* sual əvəzliyi bəzi qrammatik xüsusiyyətlərə malikdir.

Kim sual əvəzliyinin xüsusiyyətləri: a) *kim* sözü yalnız insan adlarını əvəz edir: *Kim yaxşı oxuyur?*; b) *kim* sözü təsdiq bildirən feillərlə işləndikdə heç kəs məzmununu ifadə edir və inkar mənasını bildirir: *Kim bilir, bəlkə də, onun bu işdə günahı yox idi*; c) *kim* sözü inkar bildirən feillərlə işləndikdə hamı sözünü əvəz edir və təsdiq məzmununu yaradır: *Qatığın ağ olduğunu kim bilmir?*; ç) *kim* sözü hər kəs mənasında işlənilib, nisbi əvəzliyə çevrilir və tabeli mürəkkəb cümlə daxilində bağlayıcı söz kimi çıxış edir: *Bizə kim düzünü desə, bağışlanacaq*; d) *kim* sözü yönüklükdə heç kimə mənasını bildirir: *Yaşılığa başa düşməyən adam kimə lazımdır?*

Nə sual əvəzliyinin qrammatik xüsusiyyətləri: a) *nə* sual əvəzliyi bütün canlı və cansız əşyaların adlarının yerində işləyə bilər: *Sən nə etdin?*; b) *nə* sözü təsdiq bildirən feillərdə inkar məzmununu ifadə edir: *Mən nə bilirəm ki?*; c) *nə* sözü niyə mənasında işlənilir: *Sən nə qarışsan?*; d) *nə* sözü necə, hansı mənasında heyət ifadə edir: *Bu nə hərəkətdir? Sən nə fikirlə belə hərəkət etdin?* və s.

Qeyri-müəyyən əvəzlilər. Qeyri-müəyyənlik kateqoriyası dildə çox işlənən və geniş ifadə vasitələrinə malik bir kateqoriyadır. Poetik nitqdə bu əvəzlilərdən geniş istifadə edilir. Şifahi xalq ədəbiyyatının maraqlı janrlarından biri olan nağılların dilində qeyri-müəyyən əvəzlilərin işlənməsinə rast gəlinir. Nağılların çox qismi ümumi bir başlıqla söylənir. *Biri var idi, biri yox idi, Allahdan başqa heç kimi yox idi, Biri vardı, biri yoxdu, bir zalım padşah vardı* və s.

Qeyri-müəyyən əvəzlik heç bir dəyişikliyə uğramadan inkarlıq mənası bildirir. Məs.: *Kimsə cürət eləyib bu sözü ona deyə bilmədi. Kimsə dünmədi. Kimsə dünyanın sirrini bilməz* və s.

Buradakı əvəzlik inkar mənasını yaratmışdır, amma bu əvəzlilər inkar əvəzliyi adı altında verilməməlidir, çünki həmin sözlər situasiyadan asılı olaraq inkarlıq bildirirlər. Müstəqil işlənən zaman isə özlərinin leksik-semantik mənalılarına görə isə qeyri-müəyyən əvəzlilərdir. Vurğu ilə də fərqlənirlər.

Hamı əvəzliyi cümlədə ümumiləşdirici söz kimi çıxış edir: 1. Görürsənmi, bütün ins-cins, heyvan, quş - hamısı mənim itətimdədir. 2. Hamı - bütün canlılar o yolu gedəcək. 3. Bu gün sənin görüşünə hamı - dost-tanış gələcək. 4. Anan, atan, bacın, qardaşın - hamı sənin qələbə qazanacağına inanır və s..

Təklük mənası bildirən *hər kəs, hər kim* qeyri-müəyyən əvəzliləri bəzən işləndiyi mövqedə çoxluq, ümumilik mənası ifadə edən *hamı* sözünün sinonimi kimi çıxış edir. Məs.: *Hər kəs (hamı) başına gələn əhvalatı danışdı; Hər kəs (hamı) bu işə şad oldu; Hər kəs (hamı) bu qərardan xeyli şad oldu* və s.

Qeyri-müəyyən əvəzlik bəzən məndə məlum olanı əvəz edir, onun yerində işlənilir, bununla da yeni üslubi çalar qazanır: Məs., *Padşahla vəzir söhbət edə - edə İsfahana gəldilər, Təxti - səltənətdə hər kəs öz işinə başladı* və s.

Qeyri-müəyyən əvəzlik mübtədə vəzifəsində: 1) *Hərə* əvəzliyi mübtədə vəzifəsində: *Hərə bir söz dedi.* 2) *Hamı* əvəzliyi mübtədə vəzifəsində: *Hamı bu işə şad oldu.* 3) *Hamıdan* əvəzliyi tamamlıq vəzifəsində: *Hamıdan artıq bu işdə əziyyət çəkən o qız idi.*

Biri qeyri-müəyyən əvəzliyi cümlədə mübtədə, tamamlıq xəbər vəzifəsində müstəqil olaraq çıxış edə bilər. Bu əvəzlik birisi şəklində də işlənərək həmin sintaktik vəzifələrdə işləyə bilər. Məs.: *Biri səni çağırır; Biri bərk sarsıldı* və s. Bu əvəzlik mənsubiyyət, cəm şəkilçilərini qəbul edərək sadə cümlədə yəne də yuxarıdakı vəzifələri daşıya bilər: *Birisi arxadan soruşdu* [6, s. 143]; *Birisi uydurur, birisi bilmirsən yalandan necə sivrilib dərisindən çıxır?* [6, s. 210] və s. Bu qeyri-müəyyən əvəzlik xəbər vəzifəsində çox az işlənilir.

Hamı qeyri-müəyyən əvəzliyi daha çox ümumilik bildirir. Bu əvəzlik adlıq halda olarkən cümlənin mübtədəsi, hallanarkən isə tamamlığı ola bilər. Xəbər kimi çox az halda işləyə bilər. Məs.: *Hamı gözyaşındığına gəlmişdi; Bu işə hamı şad oldu; Hamının başı öz işinə qarışmışdı* və s.

Nəticə. Araşdırma zamanı aşağıdakı nəticələr əldə olundu:

Əvəzlik sintaksisində - cümlələrdə müxtəlif cümlə üzvləri mövqeyində çıxış edir, lakin bəzi məhdudiyyətlər də var. Bu fikir müəyyən əvəzlilərin yalnız bir cümlə üzvü kimi işlənməsi ilə əlaqələndirilə bilər. Belə fikir yaranır ki, əvəzlilərin məna qruplarında sintaktik funksionallıq eyni qayda üzrə getmir. Hər bir əvəzlik növü və ya konkret bir əvəzlik spesifik sintaktik-qrammatik keyfiyyətlərə malik ola bilər.

Sual əvəzliyinin cümlə üzvü kimi işlənməsi özünü budaq və baş cümlədə də göstərir. O, budaq cümlədə bağlayıcı söz kimi işlənilir, budaq cümlənin müəyyənləşməsində əsas rol oynayır, lakin onun növünü müəyyən etmir. Bu zaman tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərini bağlamağa xidmət edir;

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili (morfolojiya). Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 278 s.
2. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası (II hissə). Bakı: Papirus NP, 2016, 352 s.
3. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Morfolojiya. Bakı: Nurlan, 2010, 400 s.
4. Şahbazova Z. Azərbaycan dilində əvəzlilər. fil. el. dok. dis. Bakı: 2008, 243 s.
5. Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 384 s.
6. Rəhimov S. Seçilmiş əsərləri. Iki cildə. II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 312 s.
7. Sıxlı İ. Seçilmiş əsərləri. Iki cildə. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 408 s.
8. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. Iki cildə. II cild (Poemalar). Bakı: Öndər, 2004, 320 s.

Açar sözlər: şəxsi əvəzliləri, təyini əvəzlilər, işarə əvəzlilər, sual əvəzlilər, qeyri-müəyyən əvəzlilər, sintaktik xüsusiyyətlər

Key words: personal pronouns, definite pronouns, demonstrative pronouns, interrogative pronouns, indefinite pronouns, syntactic features

Ключевые слова: личные местоимения, определенные местоимения, указательные местоимения, вопросительные местоимения, неопределенные местоимения, синтаксические особенности

Syntactic features of pronouns in the Azerbaijani language

Summary

In the article, it is mentioned that the pronoun has its own characteristics as well as other main parts of speech in the Azerbaijani language. Unlike other parts of speech, it can replace all the main parts of speech, even the pronoun itself. In this case, although pronouns carry many characteristics of the parts of speech they replace, they cannot express some lexical and grammatical aspects. If the personal pronouns replace the noun, they will fall, they will be used in the syntactic functions of the noun in the sentence, but they will not change according to affiliation like a noun, even if they accept a personal suffix, they will not be able to change according to persons. The issue of concentration will not be the same as that of full nouns, some pronouns will be concentrated and others will not. Interrogative pronouns are more useful than other pronouns. So, they can be processed according to the grammatical features of the part of speech they replace.

Синтаксические особенности местоимений в Азербайджанском языке

Резюме

В статье отмечается, что местоимение имеет свои особенности, как и другие основные части речи в Азербайджанском языке. В отличие от других частей речи, оно может заменять все основные части речи, даже само местоимение. При этом местоимения хотя и несут в себе многие характеристики заменяемых ими частей речи, но не могут выражать некоторые лексические и грамматические аспекты. Если личные местоимения заменяют существительное, они выпадут, будут употребляться в синтаксических функциях существительного в предложении, но не изменятся по принадлежности, как существительное, даже если примут личный суффикс, они не изменятся. Быть в состоянии измениться в зависимости от человека. Проблема концентрации не будет такой же, как с полными существительными: некоторые местоимения будут концентрированными, а другие - нет. Вопросительные местоимения более полезны, чем другие местоимения. Так, их можно обрабатывать по грамматическим особенностям заменяемой ими части речи.

RƏYÇİ: dos.L.Ələkbərova

sayəsində dünya miqyasında tanınmışdır. Yazıcının ən populyar romanları "Müharibə və sülh", "Anna Karenina" və "Diriliş"dir. Sadalanan romanlar yazıcının cəmiyyət haqqında düşüncələrini tam əks etdirir.

Sevgi mövzusu L. N. Tolstoyun "Diriliş" romanında nəzərdən keçirdiyi əsas mövzulardan biridir. Yazıçı romanda "sevgi" nin müxtəlif təriflərini vermişdir. L. Tolstoy yazırdı: "sevgi sevdiyin insanın həyatını yaşamaqdır." Belə bir sevginin nümunəsi romanın əsas qəhrəmanları Ekaterina Maslova və Dmitriy Nexlyudovdur.

Açar sözlər: Roman, sevgi, qadağa, əxlaq normaları.

Рецензент: профессор Багиров Р. Г.